УДК 378.174

КЫРГЫЗ ЭЛДИК САЛТТАР АРКЫЛУУ БАШТАЛГЫЧ КЛАССТЫН ОКУУЧУЛАРЫН ЭКОЛОГИЯЛЫК ЖАКТАН КАЛПТАНДЫРУУ

Мамарасулова Э.Т. - окутуучу, ОшМПУ

Аннотация: *Бул макалада кенже класс окуучуларынын сабактарын окутууда экологиялык тарбияны калыптандыруу боюнча көз караштар топтолуп берилди. Сабактарды окутуу менен бирге окуучуларга экологиялык аң-сезимди, экологилык тарбияны, маданиятты калыптандыруу, кенже курактан баштап жаратылышка аяр мамиле кылууга, табияттагы тирүү организмдерге гуманисттик көз караашта мамиле кылууга тарбиялоону өз ичине камтыды.*

Түйүндү сөздөр: *экология, экологиялык тарбия, башталгыч класс, окуучулар, билим тарбия берүү, табиятты коргоо, улуттук, технология.*

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ЧЕРЕЗ КЫРГЫЗСКИЕ НАРОДНЫЕ ТРАДИЦИИ

Мамарасулова Эльвира Ташмурзаева – преподаватель, ОшМПУ

Аннотация: *В данной статье собраны взгляды на формирование экологического образования в преподавании уроков младших школьников. Наряду с проведением уроков оно включало в себя формирование экологического сознания, экологическое воспитание, культуру, воспитание с юных лет чуткого отношения к природе, отношения к живым организмам в природе с гуманистической точки зрения.*

Ключевые слова: *экология, экологическое образование, начальная школа, школьники, образование, охрана природы, народ, технология.*

ECOLOGICAL EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH KYRGYZ FOLK TRADITIONS

Mamarasulova Elvira Tashmurzaeva -teacher OshMPU

Annotation: *This article contains views on the formation of environmental education in teaching lessons for younger students. Along with the lessons, it included the formation of environmental consciousness, environmental education, culture, education from a young age of a sensitive attitude to nature, attitudes towards living organisms in nature from a humanistic point of view.*

Keywords: *ecology, environmental education, elementary school, schoolchildren, education, nature conservation, people, technology.*

Өлкөбүздөгү демократиялаштыруу процесстери коомубуздун бардык тармактарында, анын ичинде билим берүү тармагында да жүрүп жатат. Демократиялык коомду куруу менен биз ошол коомдо жашап жаткан окуучуларды окутуп тарбиялоодо ар бир сабагыбызды окутуунун жаңы ыкмалары менен өтүшүбүз зарыл.

Адамзат менен табияттын ортосундагы улам татаалдашып бара жаткан маселелер цивилизациянын негизине коркунуч алып келүү менен көп учурда адамзат жашоосунун мүмкүнчүлүктүрүн алдын ала айтууну татаалдаштырат. Ошондуктан экологиялык коопсуздукка атайын илимдин адистери гана эмес, дүйнө жүзүндөгү жалпы коомчулук абдан чоң көңүл буруп жатышат.

Л.И. Грехова инсандын экологиялык маданияты экологиялык жана жалпы тарбия берүү процессинде калыптанаарын бекемдейт жана ал процесстин эффективдүүлүгү түздөн-түз анын үзгүлтүксүздүгүнө көз каранды экендигин айтат. «Ошондо гана экологиялык маданияттын иштиктүү өнүгүүсүн, экологиялык билимдин бийиктешин, жаратылыш менен баарлашууда компетенттүүлүктүүн жогорулашын, жаратылышта, айрыкча өзү жашаган аймакта жогорку адептүүлүк жүрүм-турумдун жана жоопкерчиликтүү жарандык мамиленин өнүгүшүн күтсө болот»-дейт [2, 16-б.].

Ж.К. Аблабекованын айтуусу боюнча: «экологиялык аң-сезимсиз коом жашап кете албайт. Ушул аң-сезим илимдин, техниканын жана өндүрүштүн бардык тармактарында орун алып, аны адамзаттын жок

болуп кетүүсүнө эмес, тетирисинче, жашап кетишине шарт түзө турган мааниде өзгөртүү керек» [1, 36-б.].

Экологиялык аң-сезим - коомдук жана жекече аң-сезимдин бөлүгү, адамдын жаратылыш менен болгон өз ара аракеттешүүсүндө билимдердин, ынанымдардын жана көндүмдөрдүн жыйындысы. Бул ойдун ыкмасын колдонуу баалуулук жана методологиялык багыттардын өзгөчө жыйындысын иштеп чыгууга, адам жана жаратылыш мамилешүүсүндө тиешелүү көйгөйлөргө башкача кароого, адамдын жаратылыштагы ордун аныктоого, теориялык анализдин бирдиктерин жана жаңы түшүнүк каражаттарын жаратууга мүмкүндүк берет.

Экологиялык тарбияны калыптандырууну окуучулардын жаратылыш жана коомдун (адамдын) өз ара аракеттешүүсүнүн илимий негиздерге ээ болуусу менен байланышкан жалпы билим берүүнүн элементи, бөлүгү катары түшүндүрүүгө болот.

Экологиялык тарбия берүүнү ишке ашырууда төмөнкү жоболор негизинен маанилүү:

- жаратылышка карата жоопкерчиликтүү мамилени калыптандыруу процессинде глобалдык, улуттук жана жергиликтүү ыкмалардын өз ара байланышын;
- чөйрөнү интеллектуалдык жана эмоционалдык жактан кабыл алуу жана аны жакшыртуу боюнча практикалык иш аракеттин бүтүндүгүн эске алуу.

Негизгилерден болуп, экологиялык тарбия берүүнүн предмет аралык, үзгүлтүксүздүк жана ситемалуулук принциптери эсептелинет.

Адамдардын жаратылыш менен болгон өз ара аракеттешүүсүнө арналган чыгармалар башталгыч класстын окуу программасында 3-класстар үчүн Тоголок Молдонун «Бодононун тулкуну алдаганы», Т.Абыкеевдин «Кумурска менен жалкоо», Д.Сулаймановдун «Балапан», Кырчын журналынан «Дарак ыйлаба», Т.Сыдыкбековдун «Мээримдуу канаттуулар» ангемелери, Ч. Айтматовдун «Ак кеме» повести, ал эми 4-класста К.Жусуповдун «Тулпар кадырын сынчы билет», К.Сабыровдун «Токойдун керемети», К.Жантошевдин «Ысык-Кол жонунду соз», Д.Сулаймановдун «Булбул менен жылан» ангемелери, М.Алыбаевдин «Сот болгон коен» тамсили, «Кожожаш», «Эртоштук» эпостору берилген.

Жогорудагы чыгармаларды окуп үйрөнүү аркылуу окуучулар жаратылышка болгон мамиле жана коомдогу социалдык акыйкаттык сыяктуу маселелердин үстүндө ой толгоолорду жүргүзүп, аларды талдоого алуулары зарыл. Программада да бул чыгармаларды окутууда ушуну эске алуу керектиги белгиленген. Себеби, окуучулардын бул курагы, адептик идеалды издөө, айлана-чөйрөдө өз ордун аныктоо, аларга болгон мамилелешүүнүн стилинин жана ыкмасынын калыптануучу мезгили катары аныкталат.

Окуучуларды экологиялык жактан тарбиялоодо көп кырдуу таасир көрсөтүүчү, кеңири мүмкүнчүлүктөргө ээ жолдорунун бири – бул окуу процесси. Бир тамчы шүүдүрүмдөн бүт ааламдын элеси көрүнгөндөй 45-минуталык сабак да мектептин окуу-методикалык, тарбиялык, уюштуруучулук иштеринин мүнөзүн түгөл чагылдырып көрсөтөт. Класстык сабактын артыкчылыгы - таанып билүү, өнүктүрүү ошондой эле тарбиялоо сыяктуу милдеттер аркылуу ырааттуу түрдө жүзөгө ашат. Аталган маселелерди ойдогудай чечүү, анын ичинде балдардын табиятка карата жапакеч мамилесин калыптандыруу башталгыч класс мугалиминин кесиптик–инсандык касиеттеринен көбүрөөк байланыштуу. Ал дээрлик бардык сабактарды жеке өзү окуткан экологиялык таалим-тарбия ишин программага ылайык предметтердин өзгөчөлүгүн, балдардын тарбиялангандыгынын реалдуу деңгээлин эске алуу аркылуу жүргүзөт.

Сабактарда "Чабалекей жана жылан" деген өңдүү элдик жомокторду пайдалануу окуучулардын кыргыз фольклоруна жана искусствосуна болгон кызыгуусун арттырып, алардагы жаныбарларга карата болгон эмоциялуу баа берүүчүлүк мамилелеринин калыптануусунда зор мааниге ээ. Натыйжада, окуучуларда жандуу жаратылышка камкордук менен мамиле жасоого, жан-жаныбарларды коргоого болгон ниет пайда болот.

Алар жаратылыш жөнүндөгү таасын айтылган элдик учкул сөздөрдү, табышмактарды, жаңылмачтарды эстерине түшүрүп, бул окуучулардагы айлана-чөйрөгө болгон эмоциялык-эстетикалык кабылдоо жөндөмүн күчөтөт.

Табиятка карата болгон кызыгуу окуучуларды табиятты коргоо боюнча иш-чараларга аралашуусун шарттап, экологиялык билгичтиктерин жана көндүмдөрүн бекемдейт.

«Мекен тануу» курсунда 1-класстан 4-класска чейин ырааттуу орун алган оозеки чыгармалар, айрым макалалар чоң мааниге ээ болот [3].

Мисалы: *«Жаз»* деген теманы өтүүдө төмөнкү элдик айтымдарды колдонуу балдардын түшүнүгүн кеңейтүүгө чоң жардам берет.

Окуучуларга суроо менен кайрылса болот.

Окуучу: Кыргыз эли үрөн сепкенде: «Бисмилла рахмон-рахим, ниети кайыр, мунусу-жетим жесирге, мунусу-карыптарга, мунусу-тилемчиге, сурамчыга, бул-саламчыга, бул-курт-кумурскага. Калганы силерге, бизге, мага. Баба дыйкан жолдошум, бардык иште колдосун», -деп тилек айтчу экен. Айылдагы карыялар эгин сепкенде, дайыма ушул батаны кайталоо зарыл деп айтышат.

Мугалим: Эмми айткылачы, кыргыз элинде адамдын жан-жаныбарларга кыянат мамилесин тыйган сөздөр айтылат?

1-окуучу: Малды көсөө менен урба, идти тепе, үйүңө жылан кирсе өлтүрбө, сүт, ун же айран чачып чыгар.

2-окуучу: - Агын сууга түкүрбө, шыпырындыны таштаба, кир төкпө. Малды тепе, сүттү төкпө. Тузду тебелебе. Нанды тескери койбо.

Мугалим: - Эл ичинде «убал» деген сөз бар, анны кандай түшүнөсүңөр? Ал сөздү биринчи жолу кандай уккансыңар?

Окуучу: «Убал» деген сөздү биринчи жолу чоң апамдан уккам. Чымчыктын жана башка жаныбарлардын балдарына тийсе, уясын бузса, бакты сындырса убал болот экен. «Жумуртканы сындырбагыла, балапанды өлтүрбөгүлө, чымчыкты кармап алсаңар, шилекей алышып, дос болуп коё бергиле», деген чоң апам.

Окуучу: -«Убал» деген сөздү айылда көп эле айтышат. Мисалы, кышында кар калың түшсө, жапайы жаныбарларга, канаттууларга убал болду – деп калышат карыялар. Алар ошондой эле бейкүнөө макулуктарга зыян кылып убалына калбайлык-деп көп айтышат.

Мугалим:- Ошентип, биздин бабаларыбыз өздөрүнүн өрнөктүү нускасы аркылуу табият менен таттуу мамиледе жашоонун чоң сабагын калтырыптыр бизге. Адам менен табияттын ажырагыс биримдиги достугу жөнүнүндөгү акыл ойлор элдик чыгармалардын баарында кездешет.

Ошентип, башталгыч класстардагы окуучуларга экологиялык жактан тарбия берүү максатында, элдик педагогиканын тажрыйбаларын жана идеяларын сабактарында пайдаланышат.

Мындан сырткары, окуучуларда өз алдынчалуулук, мээнеткечтик, эмгекти барктоо, б.а. ар кандай жумуштун натыйжалуу болушуна умтулуу, тапшырылган милдеттерди жоопкерчилик менен аткаруу, табият байлыктарын коргоого аракеттенүү өңдүү адамдык мыкты сапаттар пайда болот.

Башталгыч класстарда класстан сырткаркы иш-чараларды уюштурууда элдик педагогиканын табият таануу боюнча кылымдар бою топтолуп, сыналган тажрыйбаларын пайдалануунун балдарга экологиялык жактан тарбия берүү үчүн мааниси зор.

Адабияттар:

1. Аблабекова, Ж.К. Башталгыч класстын окуучуларында алгачкы экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруунун педагогикалык негиздери [Текст] / дис с. канд. пед.наук / Ж.К. Аблабекова. - Б. 2010.

2. Иманалиев, К. Орто мектептерде кыргыз адабияты боюнча проблемалык окууну уюштуруу иши [Текст]: Жогорку окуу жайларынын филология факультетинин студенттери жана орто мектептин мугалимдери үчүн окуу куралы / К. Иманалиев. – Ф.: Мектеп, 1981. – 144 б.

3. Мамбетова З.Д., Кенесариев А.Ж. 1-класс. «Мекен таануу».Б.: 2004.